

Priekšstats par “dozētās patiesības literatūru” Miervalža Birzes prozā un publicistikā

Atslēgvārdi: Miervaldis Birze, “dozētās patiesības literatūra”, padomju okupācija, publicistika, humors, cenzūra, pašcenzūra

Latviešu rakstnieks un ārsts Miervaldis Birze (1921–2000) ¹ prozā un publicistikā ir ieviesis un kultivējis priekšstatu par “dozētās patiesības literatūru”. Plašākā nozīmē tā ir literatūra, kas pastāv ierobežotas brīvības, cenzūras un pašcenzūras apstākļos. Šaurākā nozīmē – PSRS politikas radītā literatūra, kas bija pakļauta cenzūrai un veicināja rakstnieka pašcenzūru. Lielā mērā šis jēdziens ir saistīts ar t. s. Ēzopa valodu, kas stāsta patiesību izdomājumu ierāmējumā (atšķirībā no propagandas, kas vēsta melus, kuri maskēti kā patiesība¹). Tomēr “dozētās patiesības literatūra” atklāti atzīst savu noklusējuma un iztrūkuma iedabu. Kā 1991. gadā izteicās literatūrzinātniece Inta Čaklā, “stingri dozētas patiesības sabiedrībā nav tādas jomas, ko neskartu dozēšanas indeve; no politikas, ekonomikas un citiem valsts noslēpumiem tā nepielūdzami izplatās uz nozarēm, par kurām it kā nebūtu iemesla nerunāt. Tie, kuriem kaut kas ir aizliegts, savukārt paši kļūst par aizliedzējiem – bez šīs likumības varas hierarhija nevarētu pastāvēt. Tā partijas iedibinātā literatūras un mākslas funkcionēšanas sistēma, no vienas puses, gan kropļoja (lielākos

¹ Miervaldis Birze intervijā “Rīgas Laikam”, saruna ar leļu Lešinsku. 1997. gada augusta numurs. Foto: Andris Krieviņš. Avots: <https://www.rigaslaiks.lv/rigas-laiks-25-gados/atzisanas-dzive-19605>

¹ Larson, K. *Truth Disguised as Lies: How Aesop's Life Shaped Russian Aesopian Literature (1884–1984)*. Eugene: University of Oregon, 2021.

talantus, kas spēja un gribēja kāpt pāri atļautības robežām), bet, no otras, gādīgi pasargāja (sīkākos talantus, kuri ne uz ko “tādu” nepretendēja).”²

Tā kā M. Birze “dozētās patiesības literatūru” pieminēja jau 20. gs. 70. gadu presē – laikā, kad nogaidīšana, pasivitāte joprojām bija ierasta literātu rīcība, ja bija jāpieņem kāds lēmums, kas varēja negatīvi atsaukties uz rakstnieka privāto vai publisko dzīvi –³, šo nostāju varētu dēvēt par drosmīgu. Turklāt M. Birze pārsvarā norobežojās no Rīgas, strādādams Cēsu sanatorijā un citur, un viņam mēdza pārnest “konfliktu vienkāršošanu”⁴ un to, ka viņš “pat nemēģina trāpīt nozīmīgākos laikmeta mērķos”⁵. Iekonturējas M. Birzes kā nosacīta savrupnieka tēls. Vienlaikus viņš bija atzīts un diezgan populārs 20. gs. otrās puses prozaīķis, kurš saņēma Latvijas PSR Valsts prēmiju (1958), apbalvojumu kā LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks (1967), Žaņa Grīvas prēmiju (1985), ordeni “Goda zīme” (1986), Andreja Upīša prēmiju (1987) un bija Latvijas Padomju rakstnieku savienībā (1956–1990), tādēļ viņš tika uz ārzemēm, kas citiem nebija pieejamas. Tas neatstāj daudz vietas šaubām par M. Birzes gatavību un vēlmi sastrādāties ar toreizējo režīmu. 20. gs. 90. gados, īsi pirms aiziešanas mūžībā 2000. gadā, M. Birze gan mēģināja izprast savu dzīvesgājumu, skaidroties ar sirdsapziņu, piemēram, attaisnojot daļu aktivitāšu ar savu jaunības naivumu.⁶ Tomēr

viņa sarunas ar Ingridu Sokolovu, literatūrziņātnieci un, ne mazāk svarīgi, frontinieci, kas apkopotas monogrāfijā par rakstnieku, liecina, ka faktiski visu pieaugušā cilvēka mūžu, arī vēl neatkarības gados, M. Birzem pret padomju iekārtu bija daudz labvēlīgāka attieksme nekā pret nacistiskās Vācijas režīmu.⁷ Arī I. Sokolova rakstīja tendenciozi, uzsvērdama tikai fašisma šausmas, un šādi iekrāsotā manierē latviešu rakstnieku daudzas reizes ir intervējusi.

M. Birze pirmo reizi “dozēto patiesības literatūru” pieminējis mēnešrakstā “Karogs”. 1974. gada publikācijā “Visam savs laiks” viņš iezīmējis nošķirumu starp tiešākām un netiešākām mākslām: “Raiņa priedes taču nav tās bēdīgi slavenos piemēros citētās priedes, no kurām varētu izgatavot telefona stubus. Vai dzejnieku neapšaubāmi lielākie sniegumi latviešu literatūrā daļēji nav izskaidrojami ar šo apstākli – dzejniekam ar savu tieši nepateikto iespējams vairāk par līdzautoru padarīt savu lasītāju nekā prozaīķim, kurš nedrīkst visu līdz galam nepateikt, citādi viņš kļūst nesaprotams, citādi viņš kļūst dozētas patiesības prozaīķis. Bet vai tam rakstniekam, vai tai literatūrai, kura kļūst par dozētas patiesības literatūru! Prozaīķim trūkst tās dzejnieka ziedu buketes, salīdzinājumu, metaforu, personifikāciju, alegoriju, simbolu, aiz kuriem, ja iepatikas, aizslēpt seju. Ja gleznā redzu mazu puisēnu ar nolaiestu galvu stāvam mātes priekšā, aiz muguras turot liecību, tad mani pārņem līdzjūtība, ka liecībā iesprucis divnieks. [...] Bet – ja uz audekla redzu zivis ar zaļganām mugurām, oranžiem sāniem, krāsu niansēm bagātākas par jebkuras sievietes garderobi, no kurām vēl dvašo jūras sāļais valgums, rudzu pārgrieztu, šūnainu maizes klaipu, aiz kura samanu rudzu tīrumu, un recenzijā raksta, ka tas ir sociālistiskais reālisms, tad jau nesaprašanā paraustu plecus: no zivs taču nevar manīt, ka tā ķerta ar vidējā zvejas tralera tikliem, un no maizes klaipa jaušama gan rudzu tīruma versme bula laikā, bet nevar pateikt, vai rudzu kūlis ielaists diennaktīm

² Čaklā, I. Nesakemmetas domas. *Karogs*, 1991, Nr. 7–8, 161. lpp.

³ Eversone, M. *Latvijas Padomju rakstnieku savienība: stratēģija, taktika un opozicionālas prakses (1940–1965):* promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023.

⁴ Lapuķe, O. Saruna trīs stundu garumā. *Komunisti*, 1973, Nr. 72, 2. lpp.

⁵ Melnis, V. Kad kritika sajauc diagnozi. *Ciņa*, 1963, Nr. 96, 4. lpp.

⁶ Birze, M. Ar Triju Zvaigžņu ordeņa starojumu. Ordeņa virsnieks Miervaldis Birze. Autobiogrāfija, ne jau pirmā. *Latvijas Vēstnesis*, 1997, Nr. 150–151. www.vestnesis.lv/ta/id/44054 [skatīts 24.02.2024.].

⁷ Sokolova, I. *Miervaldis Birze*. Rīga: Zinātne, 2001.

gaudojošā “Imantas” kuļmašinas trumulī vai arī rudzu stiebri nogriezti un tūlīt izkulti ar kopsaimniecības kombainu.”⁸ Šeit var pamānīt vismaz trijus aspektus. Pirmkārt, M. Birze pieņēma: dzeja – vai padomju dzeja – ir miklaināka nekā proza, līdz ar to tai ir tuvākas un ciešākas attiecības ar lasītāju nekā epikai. Katrs no tās var paņemt to, kas liekas tuvs. Prozas konkrētums liek ieturēt distanci. Bieži tajā nav nekā gleznaina, abstrakta, un detaļas lasītāju it kā iegremdē konkrētā laiktelpā, šajā gadījumā – padomju realitātē. Iespējams, arī tāpēc dzeju varēja vieglāk aizbildināt cenzūrai. Otrkārt, M. Birze, būdams prozaiķis (nereti arī dramaturgs, bet tikpat kā nekad – dzejnieks), bija neapmierināts, ka prozaiķu mākslinieciskās izteiksmes klāsts ir mazāks nekā dzejniekiem. Šī sūdzība ir apšaubāma, jo teksta kvalitāte lielākoties ir atkarīga no autora meistarības, tomēr dzeju tik tiešām var vērtēt kā simboliskāku; tajā ir mazāk iespēju ierakstīt dažādas laikmeta nodevas, ja vien poēma nav apzināti ideoloģiska, veltīta kādam vadonim. Treškārt, M. Birze vai nu nebaidījās, vai apzinājās sevi esam visai drošās pozīcijās, tāpēc uzdrošinājās kritizēt sociālistiskā realisma paviršākās un nepatīkamākās izpausmes literatūrā.

“Dozētās patiesības literatūru” kā nojēgumu M. Birze ir izvērsis arī vēlāk. Apmēram piecpadsmit gadus pēc “Karoga” publikācijas latviešu rakstnieks “Literatūrā un Mākslā” pauž: “Turpat piecdesmit gadus pārsvarā iznākuši darbi, kuros mākslas patiesība dibināta vai nu uz tiši deformētas, vai dozētas dzīves un vēsturiskās patiesības. [...] Atzīstos ienācis literatūrā drūmajos piecdesmitajos gados, visā manā radošajā mūžā pie rakstāmgalda esam sēdējuši divi: es, redzamais, kas uzrakstīto paraksta un no kā tagad prasa par to atbildēt, un otrs – uz pleca sēdējusi kā akmens himera no viduslaiku baznīcas jumta dzegas, un šis putns ar akmens knābi vilcis līdzī pa līnijām, lai uzrakstītais “ietu cauri”. Arī man ar Pablo Nerudas vārdiem

⁸ Birze, M. Visam savs laiks. *Karogs*, 1974, Nr. 3, 134. lpp.

jāsaka “Atzīstos, ka esmu dzīvojis”, ar piebilīdi – nepareizi dzīvojis, un tomēr, kaut niecīgs kā rasas piliens pret Daugavu, tomēr ceru esam daļa no latviešu literatūras.”⁹ M. Birze akcentēja vēstures sagrozīšanu un kognitīvo disonansi, kas rodas, ja jāsaskaņo gan personība tās veselumā, gan tad, kad rakstniekam sevi jācenzē. Pēc tam tekstam vēl jāiziet oficiālais cenzūras ceļš. Fragmentā nolasāma arī M. Birzem raksturīgā biežā vēlēšanās norobežoties no citiem fiziski, bet iekļauties kādā lokā idejiski.

Jāņem gan vērā, ka M. Birze atradās humora aizsegā. Piemēram, Viljama Šekspīra (*William Shakespeare*) traģēdijā “Karalis Līrs” (“*King Lear*”, sarakstīta 17. gs. sākumā) valdnieka meita Regana izsakās: “Dažs smējies – pravietis,”¹⁰ – tādējādi iezīmējuma āksta funkciju: izklaidēt, bet arī provocēt, teikt patiesību, brīdināt utt. Plaši karnevalizācijas un groteskas raksturojumi ir lasāmi Mihaila Bahtina (*Михаил Бахтин*) apcerējumā par Fransuā Rablē (*François Rabelais*). Tajā analizēts, kā karnevāls nojauc hierarhiju (attiecīgi privilēģijas), aizliegumus (attiecīgi normas), vērtības u. tml.¹¹ M. Birze savā ziņā turpināja šo tradīciju, jo rakstnieka dzīves laikā pastāvēja “oficiālā” un “neoficiālā patiesība”¹², pat ja viņa mūžā Baznīcas patiesību ar tai piesaistīto inkvizīcijas tiesu bija nomainījusi PSRS indoktrinācija. Kā jau minēts, ierasta prakse Latvijas Padomju rakstnieku savienības nosacīti brīvdomīgākajiem biedriem bija, piemēram, nogaidīt un vērot, kā par līdzīgu “vaļību” tekstā tiks kaunināts, sodīts vai izslēgts¹³ no organizācijas kāds cits. Feļetonu un humoresku rakstītājiem, kāds bieži bija M. Birze, bija nosacīti vieglāk nekā “nopietno” romānu rakstītājiem,

⁹ Birze, M. No neliteratūras jāatbrīvojas. *Literatūra un Māksla*, 1990, Nr. 22, 10. lpp.

¹⁰ Šekspīrs, V. *Karalis Līrs*. No: *J. Raiņa tulkojumi: pasaules dramaturģija*, 2. sēj. Rīga: Zinātne, 1989, 265. lpp.

¹¹ Bakhtin, M. *Rabelais and His World*. Bloomington: Indiana University Press, 1984, p. 10.

¹² Turpat, 90.–91., 258. lpp. u. c.

¹³ Piemēram, Valda Grēviņa gadījums.

piemēram, Vizmai Belševicai, Regīnai Ezerai u. c. Tomēr arī M. Birzes darbībā var pamanīt, piemēram, atrunāšanos, ka daudzi viņa darbi ir tikai “utilitārā literatūra”. Ar to rakstnieks saprata darbus, kas sarakstīti galvenokārt tādēļ, lai nopelnītu naudu, taču arī historiogrāfija (īpaši padomju) tāda varēja būt.¹⁴ Bieži stāstiņi, kas rakstīti “ne jau aiz labas dzīves”¹⁵, tika iespiesti turpinājumos presē un bija par redaktoru pieprasītajām tēmām. M. Birze tos bieži atzina par bezjēdzīgiem un tādiem, kas sarakstīti, īsti nepārziņot tēmu un tikai tāpēc, lai aizpildītu brīvo avīzes laukumu. Pats M. Birze rakstīja par topinambūriem, pašdarbību, pirmrindniekiem triecienniekiem utt. Šo tendenci kritiķi gan slavēja, gan kritizēja. 2 No vienas puses, šādu rakstīšanu varēja cildināt kā pievēršanos, piemēram, strādnieku “reālajām problēmām”: tuberkulozes apkarošanas kampaņām, cīņai pret alkoholismu utt. No otras puses, utilitārismu drīkstēja nicināt kā tādu, kas vērsts tikai uz praktisko, tūlītējo lietderību un kas ilgtermiņā neko nedod.¹⁶

Līdzīgas pārdomas par rakstīšanas nepieciešamību M. Birzem radās, sastopoties ar kādu tautieti Zviedrijā. Uz jautājumu, vai rakstnieks nožēlojot to, ko rakstījis un darījis agrāk, M. Birze esot atbildējis skarbi, bet tādā intonācijā, kas raisa līdzcietību vai vismaz jautājumus, kāda dzīve bija padomju latviešu rakstniekam, kurš mūža pēdējo desmitgadi nodzīvoja neatkarīgajā Latvijā: “Jā, nožēloju, ka man dažkārt pietrūcis spēka nublicēties, un tā vairākkārt esmu publicējis darbus ar dozētu patiesību, ko citkārt pats esmu nosodījis. Esmu izturējies kā ārsts, kurš turas pie principa, ka pacientam jāsaka taisnība, bet ne katreiz – visa. Literatūrā tas neder. Šodien to nožēloju, un mierinājums nav arī tas, ka šai ziņā neesmu

2 Miervaldis Birze Ulda Zemzara zīmējumā.
Avots: <https://garamantas.lv/lg/illustration/1553166/Miervaldis-Birze>

¹⁴ Birze, M. *Tai rudens vakarā*. Rīga: Liesma, 1974, 17.–19., 88. lpp.

¹⁵ Sokolova, I. *Miervaldis Birze*. Rīga: Zinātne, 2001, 100. lpp.

¹⁶ Sk., piemēram, Čākurs, J. Ieskats 80. gadu isprozā. *Karogs*, 1982, Nr. 2, 131. lpp.

vienīgais.”¹⁷ “Literārās tiesas” pēc neatkarības atgūšanas bijušās Latvijas PSR rakstniekiem piemēroja gan trimdinieki, gan jaunākā paaudze, turklāt mēdza to darīt asi, neiejūtīgi.

Padomju gados M. Birzem un citiem rakstniekiem bija noteikts viedoklis par literātiem trimdā (ja trimdinieki kaut ko slavē, tas ir bīstami¹⁸) un viņš uzskatīja, ka trimdas rakstnieki ir naivi un neizprot Latvijā palikušo problēmas.¹⁹ Arī emigranti, it īpaši Anšlavs Eglītis, no otras okeāna puses nekavējās nolīdzināt ar zemi gandrīz visu padomju rakstniecību. Palikušie esot partijas saukļu rīmētāji, funkcionāri, savas pagātnes un kultūras noliedzēji, rusifikācijas un okupantu cildinātāji, dezinformētāji, sociālistiskajā reālismā iebalzamētie, modernisma noliedzēji, kroņa literāti, jauno bagātnieku šķira ar brangiem vaigiem un kažoka cepurēm galvā u. tml.²⁰ Sava tiesa dzēlīgās kritikas tika arī tiem jaunajiem un cerīgajiem rakstniekiem, kuri vismaz daļēji nepakļāvās vadlīnijām (Māris Čaklais, Imants Ziedonis, Ojārs Vācietis, Vizma Belševica, Skaidrīte Kaldupe un citi), jo arī tie vārsnās iepinot angažētus motīvus, esot izgājuši Maskavas skolu utt. A. Eglītim pat liekoties, ka “visa padomju proza rakstīta bērniem vecumā 10–12 gadiem, piekodinot viņiem nepīties ar palaidņiem un nespēlēties ar sērkokociņiem”²¹. Tomēr A. Eglītis saprot, kā ir, kad dzīvo policiskā valstī un kad sakari ar ārzemniekiem, tūristiem tiek pakļauti izspiegošanai. Trimdinieki

padomju Latvijā tika tēloti kā depresīvi, pārdevušies kapitālismam, literatūras ziņā ieslīguši formālismā utt. Savukārt A. Eglītim un viņa līdzgaitniekiem bija grūti noskatīties iebiedētajos cilvēkos valstī, kur etniskie latvieši draudēja kļūt par minoritāti un kur nevarēja iedomāties tautas pašnoteikšanos vai politisko brīvību. Dramatiska situācija bija arī papīra pieejamībā grāmatu izdošanas vajadzībām – “nevienam rakstītājam, kas nav pamatīgi pārbaudīts un uzņemts oficiālajā Rakstnieku savienībā [..], nav ne mazākās iespējas publicēties arī tad, ja viņš pats samaksātu apgādāšanas izdevumus vai pat saliktu burtus savām rokām. Latviešiem krievi piešķir papīru ļoti skopi, un Rakstnieku savienībā notiek pastāvīga spriešana un buršanās, kam un kad izdot nākošo, sīciņo taupības grāmatiņu.”²² Izdarot secinājumus par trimdas literātu attiecībām ar Latvijas PSR rakstniekiem, A. Eglītis piezīmēja, ka “padomju oficiālie rakstītāji laiku pa laikam atgādina, ka domāt par Latvijas brīvvalsti esot naīvi. Bet vēl naīvāk ir domāt, ka “tautu cietums” krievu komunistu koloniālā imperijā pastāvēs mūžīgi.”²³ Svarīgāks par ķīviņiem un plaisas padziļināšanu ir viens mērķis. Tam ir jābūt visiem kopīgam, un tas ir – latvietības saglabāšana.

Šādam mērķim neatkarības gados piekrita arī M. Birze, kurš gan padomju gados slavēts par internacionālismu. Sarunā ar dzejnieku M. Čaklo 1996. gadā viņš izteicās, ka ir pienācis laiks okupācijas gadu izvērtējumam: “Ir jāatgriežas, jo man liekas, ka pašreiz ir viens no retajiem posmiem vispār latviešu literatūrā, kurā nav jāķeras pie “dozētas patiesības” rakstīšanas. Tādu posmu latviešu literatūrā nemaz tik daudz nav bijis. Tādi ir bijuši tikai apmēram no 1918. līdz 1934. gadam un tagad no 1990. gada. Jāatgriežas ir. Pārlasot man šķiet, ka arī es, rakstot par notikušo no 1940. līdz 1945. gadam, tomēr savā laikā esmu rakstījis “dozētas patiesības” garā. Tā ir, ka

¹⁷ Birze, M. Cik cilvēkam ādu? *Atmoda*, 1990, Nr. 1, 4. lpp. Salīdzināt ar citu kontekstu – M. Birzes pausto stāstā “Smilšu pulkstenis”. Tajā kāds ārsts, kurš ir nedziedināmi slims ar staru slimību, melo bērniem un sievietei par savu patieso stāvokli un saka: “Medicinā vēlama dubultā grāmatvedība.” Sk.: Birze, M. *Smilšu pulkstenis*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1964, 27. lpp.

¹⁸ Bērsons, I. u. c. *Quid stas, transit hora!* Rīga: Medicīnas apgāds, 2012, 25. lpp.

¹⁹ Liepiņš, J. Birzes atbilde Holmam. *Latvija Amerikā*, 2009, Nr. 46, 7. lpp.

²⁰ Sekcija ar nosaukumu “Anšlavs Eglītis runā”. *Tilts*, Nr. 94–95, 1968, no 11. lpp.

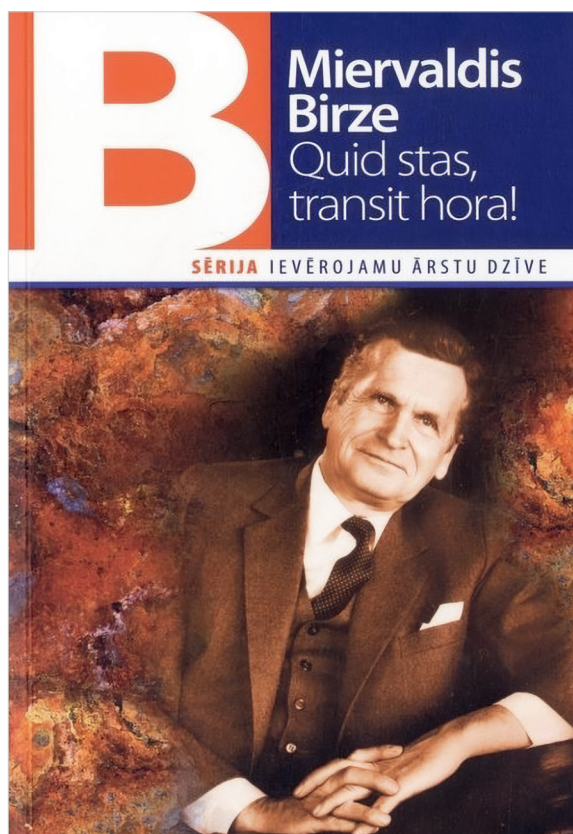
²¹ Turpat, 13. lpp.

²² Sekcija ar nosaukumu “Anšlavs Eglītis runā”. *Tilts*, Nr. 94–95, 1968, 12. lpp.

²³ Turpat.

reizēm šis okupācijas laiks attēlots vienpusīgi un viss pārāk reducēts uz skaitļiem. [...] Tā ka man liekas, ka diemžēl arī šī laika apcerēs es varētu sameklēt vienu vai otru ne līdz galam pateiktu patiesību.”²⁴ Intervijā izpaužas Radošo savienību plēnumā 1988. gadā M. Birzes minētā līdzība – vēsturi viņš salīdzina ar biržu, kurā vienas puses asinis nereti kotējas augstāk par otras puses asinīm. Tā kā mazas tautas rakstniekam vienmēr jāpatur prātā identitātes uzturēšana²⁵, atjaunotās valsts identitāti M. Birze labāk vēlētos nodot mākslinieku, mūziķu un rakstnieku ziņā nekā dažādu politiķu un iekrievināto ideologu rokās, kuri “pamattautību” definē kā tādu, kas “kādā apdzīvotā vietā ir vairākumā”. Viņa laikā sanāca, ka “Rīgā pamattautība ir krievi”²⁶, un līdzīga situācija bija arī Daugavpilī. Intervijā M. Birze tomēr atkārtoti uzsvēra, ka viņam bija nosacīta – ārsta – brīvība, kādas nebija citiem literātiem. **3** Palīdzējis arī tas, ka viņš nerakstīja garus romānus, kurus esot bijis grūtāk “izlaist cauri” un kuru sarakstīšanai vairāku gadu garumā M. Birzem neesot bijis pietiekami daudz laika, darbaspēju.²⁷

Kā jau minēts, M. Birzi par politiskajiem uzskatiem iztincināt mēdza ne tikai trimdinieki, bet arī jaunākā paaudze. Viens no vismaz diviem piemēriem ir “Rīgas Laika” autore Ievas Lešinskas intervija ar M. Birzi 1997. gadā. Tajā rakstnieks vairākkārt precizē intervētājas apgalvojumus un vienviet pat neiztur: “I. Lešinska: “Jūsu darbos, kur ir runa par

3 Miervalža Birzes medicīnas darbu un atmiņu apkopojuma “Quid stas, transit hora!” vāks (Rīga: Medicīnas apgāds, 2012). Vāka māksliniece Iвета Bambere

²⁴ Čaklais, M. Vientulība praktiski nav iespējama. *Literatūra un Māksla Latvijā*, 2001, Nr. 12, 16. lpp.

²⁵ Terzena, D. Gaujmalas savrupnieks. *Lauku Avīze*, 1996, Nr. 23, 24. lpp.

²⁶ Birze, M. Vēsture diemžēl ir kā birža. *Literatūra un Māksla*, 1988, Nr. 27–28, 27. lpp. Vēstures kā biržas analogija izpaužas, piemēram, M. Birzes lugā “Pie ‘Melnā medņa’”. Tajā attēlots kāds krogs, kura īpašnieki nezina, vai 1941. gadā pie sienām pielikt Ādolfā Hitlera vai Josifa Staļina portretu; pat miers šādā laikā nav patikams. Sk.: Birze, M. *Pie ‘Melnā medņa’*. Rīga: Liesma, 1965, 12., 22., 38. lpp.

²⁷ Čaklais, M. Vientulība praktiski nav iespējama. *Literatūra un Māksla Latvijā*, 2001, Nr. 12, 16. lpp.

nometnēm, ir manāma tāda kā vainas sajūta. Vai jūs esat kādreiz juties vainīgs par to, ka palikāt dzīvs?” M. Birze: “Nē. Man ir bijis žēl visu to, kas tur ir palikuši, bet es nekad nesmu pakāpies uz otra muguras.” I. Lešinska: “Bet padomju režīms vismaz tūlīt pēc kara tieši tā to traktēja...” M. Birze: “Ziniet, to jūs varat man nestāstīt! Es to labi atceros – it īpaši Grodņā filtrācijas punktā, kur es biju nonācis aiz dzeloņdrātīm pēc tam, kad bija izstaigāta visa Polija un sasniegta Baltijas robeža... Jau iepriekš mēs pirmajās komandantūrās meklējām kaut kādu palīdzību. Tur raibi gāja (*smejas*)... [..] Vienā komandantūrā virsnieks tā arī pateica: “Jūs esat no koncentrācijas nometnes? Bet visus kārtīgus cilvēkus taču vācieši nošāva!” [..] Tā ka nejūtos vainīgs, bet taisnojies esmu vairākkārt – par to, ka paliku dzīvs. Arī tas ir viens no iemesliem, kāpēc es neatradu ceļu uz partiju.”²⁸ Iespējams, M. Birzes īgnumu noteica ne tikai vecākās paaudzes tiešā, izdzīvotā pieredze, ko nav iespējams samērot ar jaunākās paaudzes zināšanām, smeltām tikai grāmatās, rakstos vai filmās, bet arī tas, ka I. Lešinska, pirmkārt, intervijā atsaucas uz gadījumu, kad Valmierā, iespējams, kļūdas pēc tika nošauts nevis M. Birze (pasē Augusts Miervaldis Bērziņš), bet gan viņa tēvabrālis ar tādu pašu vārdu un uzvārdu. Šo traģēdiju saprotamu iemeslu dēļ M. Birze vēlāk atcerējās nelabprāt. Otrkārt, I. Lešinska bija dzimusi dubultaģenta Imanta Lešinska ģimenē un lielu daļu dzīves, kas sakrita ar padomju okupācijas gadiem, pavadījusi ASV un Zviedrijā.

Otrais līdzīgais gadījums saskarē ar cilvēkiem, vairākas desmitgades jaunākiem par pašu, bija intervija ar Daci Terzenu 1996. gadā. Kad M. Birze pieminēja valsti, kurā vēlētos dzīvot, ja no saraksta izslēgtu Latviju, tā izrādījās Norvēģija. Šajā zemē viņu piesaistot daba, cilvēki un literatūra. M. Birze piesauca Knutu Hamsunu (*Knut Hamsun*), kura darbi viņu ir

iespaidojuši un kurus viņš lasījis koncentrācijas nometnē, tomēr nacistiskās pagātnes dēļ mūža noslēgumā norvēģu autors “saņēma briesmīgāko sodu, kādu vien rakstnieks var piedzīvot, – kad cilvēki gāja garām viņa namam, tad meta viņa sarakstītās grāmatas pār žogu”²⁹. Šajā mirklī D. Terzena pārtvēra domu pavedīnu un vaicāja, vai kāda no paša sarakstītajām grāmatām M. Birzem tagad liekas kā tāda, kuru kāds varētu “mest pār žogu”. Uz to rakstnieks atbildēja šādi: “Jautājiet vien tiešāk. Es saprotu zemtekstu. Jautājumam jāskan: vai es neesmu kalpojis kultam? Padomju varai? Es no šā jautājuma negribu izvairīties. Man tas ir jāpārdomā, un es to esmu darījis. Tik tiešām. [..] Es esmu runājis patiesību, bet ne visu.”³⁰ Tālāk M. Birze izvērsa jau pieminēto domu, ka jaunā paaudze, arī literāti, vecākos kolēģus atsakās izprast un it kā vēlas, kaut tie nebūtu rakstījuši vispār. Tomēr intervējamais nav pārliecināts, ka tā ir atbilde. Esot bijuši tikai daži gadījumi, piemēram, itāļu rakstnieks Džuzepe Tomazi di Lampedūza (*Giuseppe Tomasi di Lampedusa*), kas “rakstīja atvilktnēi” un nomira ar plaušu slimību, tā arī nepiedzīvojis, kā viņa mūža darbs – “Gepards” (“*Il Gattopardo*”, 1958) – piedzīvo dienasgaismu. Šādi visi nevar rīkoties, un diez vai viņiem to vajadzētu darīt, jo pastāv risks, ka tad izzustu latviešu literatūra un tās vietā stātos kāds monstrozs krievu (padomju) literatūras paveids. Turklāt Dž. T. di Lampedūza nedzīvoja okupācijas apstākļos – viņa darbu nenodrukāja, jo izdevniecības toreiz neprata “Gepardu” novērtēt, nevis tāpēc, ka Dž. T. di Lampedūza nebūtu izgājis cenzūras sietu. Intervijas noslēgumā M. Birze izteicās, ka varbūt derētu uzrakstīt autobiogrāfiju, kas, ja ne attaisnotu, tad vismaz izskaidrotu faktus nākamajām paaudzēm, kuru spriedums par viņu varētu nebūt glaimojošs. Šī iecere gan nekad nav tikusi īstenota.

Var konstatēt, ka M. Birze bija norūpējies par to, kā viņu varētu uztvert jaunākie literāti,

²⁸ Lešinska, I. Atzišanās dzīvē. *Rīgas Laiks*, 1997, Nr. 8. <https://www.rigaslaiks.lv/rigas-laiks-25-gados/atzisanas-dzive-19605> [skatīts 24.02.2024.].

²⁹ Terzena, D. Gaujmalas savrupnieks. *Lauku Avīze*, 1996, Nr. 23, 24. lpp.

³⁰ Turpat.

tomēr viņa lasītāju pamatauditorija bija viņa paaudze. Savukārt M. Birze pats vairāk esot iespaidojies no Rūdolda Blaumaņa stāstiem, Jāņa Ezeriņa novelēm, kurās bieži apspēlēts kāds humoristisks gadījums, Kārļa Zariņa un ārzemju rakstnieku medicīnas darbinieku plejādes³¹, jo īpaši no zviedru ārsta un rakstnieka Aksela Mantes (*Axel Munthe*). “Stāsts par Sanmikelu” (“The Story of San Michele”, 1929) savulaik motivējis M. Birzi apgūt mediķa arodu. Latviešu rakstnieks īsti necerēja, ka jaunākie lasītāji viņu sapratis. “Man ir priekšstats par savu vietu literatūrā un nekādu ilūziju šajā ziņā nav. Esmu savas paaudzes rakstnieks. [...] Tagad – jau aizejošās.”³² Tomēr nav arī tā, ka tikai jaunāka gadagājuma rakstnieki bija atbildīgi par paaudžu plaisas veidošanos un tās uzturēšanu. M. Birze 20. gs. 90. gados cieta redzes problēmu un dažu citu veselības kaišu dēļ, kas viņam liedza pilnvērtīgi pievērsties visjaunākajai latviešu literatūrai. Turklāt viņš uzskatīja, ka jaunpienākušie domā: viņiem pieder “stila un procesa monopols”³³.

Iesācējus M. Birze kritizēja tāpēc, ka viņi pārāk esot sekojuši ārzemju literatūras, turklāt tās nevērtīgākās daļas paraugiem, pāmerikanizējušies (tāpat kā agrāk pārkrievojušies)³⁴, ar vieglu roku aizslaucījuši pagātnes kanonus, nodevušies bezmērķīgām literārām fantāzijām, kurām bieži trūcis formas un satura.³⁵ Arī daudzās 20. gs. 90. gadu publikācijās, publicētajās dienasgrāmatās vai dokumentālajās piezīmēs un priekšlasījumos viņš pievērsās tādiem valodas jautājumiem kā, piemēram, jauniešu slengs, cilvēku tieksme lietot deminutīvus nevajadzīgās situācijās u. tml. Cēlonis nevērībai pret valodu atbalsojas M. Birzes jautājumā, kad viņš kritizēja estrādes mākslu un jaunus televīzijas

raidījumus: “Vai jaunās paaudzes māksla jāsaprot kā tieksme ieiet Eiropā par katru cenu, pārcērtot latviskā ozola saknes, lai justos patiesi brīvs?”³⁶ Tomēr visai bieži cilvēki pie valodas izkopšanas jautājumiem nonāk pakāpeniski – vēlākā vecumposmā –, un angļiskais toreiz saistījās ar pretstāvi rusifikācijai, kuras sekas jaunieši jo īpaši spilgti redzēja vecāku dzīvē. M. Birzes jauno cilvēku kritikā var saskatīt arī zināmu nostalgiju pēc agrākiem laikiem, kad tikšanās reizes ar bērniem un skolēniem noritēja citādā – masveida, bijīgākā un arī uzspēlētā vai ceremoniālā – veidā. Kāds fragments no M. Birzes autorvakara Rūjienā 1986. gadā rāda šādu ainu: “Tikšanās izskan ar skolēnu sagatavoto montāžu un kopīgu dziesmu. Bērnu dāvinātais dzērveņu groziņš (ogas lasītas tajā pašā purvā, kur kādreiz ogojis mazais Miervaldis), ziedi un sirds siltums ir tas, ko rakstnieks paņēmis līdzī no savas bērņības zemes. [...] Par to [rakstnieka sagaidīšanu – A. A.] liecina izgreznotā zāle, ziedi, M. Birzes plašā darbu izstāde un bagātīgais grāmatu galds, taču galvenais ir simtiem klātesošo.”³⁷ Rakstnieks tika aicināts arī, piemēram, uz Jaunatnes nedēļu, kur viņa darba “Visiem rozēs dārzā ziedi” (1958) pārrunāšana ar jauniešiem kā izklaidējošs pasākums kafejnīcā bija ierindots starp komjaunieša biedra kartes izsniegšanu kādai cūkkopei, goda rakstu un balvu saņemšanu un citiem pasākumiem.³⁸ Iespējams, rakstnieks, tāpat kā citi un par viņu arī vecāki literāti, bija pārāk pieradis pie noteikta veida sagaidīšanas un regulāro lasītāju vēstuļu plūsmas, tāpēc jaunā situācija, kad cilvēki no rūpnīcām, izglītības iestādēm un citām vietām netiek centralizēti nosūtīti uz autorvakariem, M. Birzi negatīvi pārsteidza.

Rakstnieks tomēr kopumā bija pieņēmis jauno situāciju un norādīja, ka “rakstnieka

³¹ Pilādzis, M. Atrast pareizo intonāciju. *Literatūra. Māksla. Mēs*, 1996, Nr. 12, 5. lpp.

³² Turpat.

³³ Turpat.

³⁴ Birze, M. *Trīspadsmit mēneši*. Rīga: Preses nams, 1996, 80. lpp.

³⁵ Pilādzis, M. Atrast pareizo intonāciju. *Literatūra. Māksla. Mēs*, 1996, Nr. 12, 5. lpp.

³⁶ Birze, M. Par paaudzes mākslu? *Diena*, 1994, Nr. 168, 7. lpp.

³⁷ Briede, I. Bērņības pusē. *Liesma*, 1986, Nr. 148, 2. lpp.

³⁸ Sarma, D. Katra jaunieša svētki. *Oktobra Karogs*, 1967, Nr. 33, 1. lpp.

4 Miervalža Birzes grāmatas “Rozā zilonis” vāks (Rīga: Liesma, 1976). Vāka mākslinieks: Gunārs Vīndedzis

un sabiedrības attiecības vienā ziņā kļuvušas patiesākas: nav vairs favorītu, partijas un valdības uzspiesto. Ir dažādi lasītāji, kuru sirdis, prāts, domas jāiekaro pašam, godīgā, tikumiskā kārtā.”³⁹ Piemēram, M. Birzes, iespējams, slavenākajā un garākajā no humoristiskajiem darbiem – stāstā “Rozā zilonis” (1976) ⁴ – var izlasīt sabiedrības priekšstatu par Latvijas PSR un padomju laika rakstniekiem vispār (vai gaidas, kādiem tiem jābūt). Romānists lielā mērā tiek uztverts kā protokolists. Stāstiem, novelēm un romāniem jābūt “katram saprotamiem”, kas nozīmē uz literatūru attiecināt vienu piegrieztni. Varbūt tāpēc šajā darbā tēlotajam amatierim kultūras nama apmeklētāji uzgavilē ne mazāk skaļi kā profesionālam literātam. “Laikam jau psiholoģija – birzgalieši saprata arī, ka Skroderēns nav lielāks dzejnieks par viņiem pašiem. Izteikdami atzinību Skroderēnam, viņi patiesībā izteica atzinību sev.”⁴⁰ Turklāt Skroderēnam avīzes redakcija piemaksā, lai viņš tai neraksta, līdzīgi kā Amerikā ierobežo kviešu ražu, fermeriem samaksājot, lai tos nesēj.⁴¹ Citas rakstnieces – Kaladas – darbi obligātās literatūras sarakstā ir iekļauti tāpēc, ka tajos intīmo skatu nav vai tie ir tēloti ļoti aizplīvurotā veidā. Tiek arī publiski atzīts, ka romānu, kurā cildināta dzeršana, neiespiedīs, par spīti tam, ka satīriskajā stāstā daži personāži reti kad ir skaidrā un dzer odekolonu, ļaudis ar alkoholu tiek motivēti pat visniecīgākajiem darbiem utt. Apzinoties šo problēmu, tiek piedāvāti lektoru priekšlasījumi. Retajos daiļdarbos, kur alkoholam nav tikai dekoratīva, vidi raksturojoša funkcija, rakstnieki pievēršas “lai arī retām, tomēr mūžvecām traģēdijām, kad piedzēries mednieks buka vietā sašauj kaimiņu Jāni, kuram mājās vismaz trīs bērni”⁴². Apspriežot literatūras jautājumus kultūras namā, kur bieži uzstājas amatieri, jo viņi ir

³⁹ [B. a.] 10 jautājumi pirms rakstnieku kopsapulces. *Karogs*, 1994, Nr. 4, 177.–178. lpp.

⁴⁰ Birze, M. *Rozā zilonis*. Rīga: Liesma, 1974, 243. lpp.

⁴¹ Turpat, 26. lpp.

⁴² Turpat, 248. lpp.

mazāk prasīgi un publikai liekas atraktīvāki par Latvijas Padomju rakstnieku savienības piedāvājumu, tiek secināts: “Negribu būt palmu un lauku apdziedātājs [..]. Šodienas prasa īsi, kā telegrāfs.”⁴³ Kompozicionāli izsmalcināti un gari darbi nav pieprasīti, un literatūras žanri, par ko vietējie birzgalieši (un varbūt arī daudzi padomju pilsoņi) uztraucas krietni vairāk, ir ieraksti sūdzību grāmatās veikalos, apkārtraksti, milicijas protokoli un, it īpaši, ieraksti darba grāmatīnā, kuru sekas varēja būt personas atļaišana no darba.

Kontrasts starp šādu, pat ja kariķētu, padomju rakstniecības attēlojumu un 20. gs. 90. gadu situāciju bija spilgts. M. Birzes minētā akmens himera, kas sēdējusi viņam uz pleca un pārbaudījusi rakstīto, bija ne tikai padomju rakstniekiem, bet arī tiem neatkarības laika literātiem un padomju pilsoņiem, kuri nu nezināja, ko domāt un rakstīt (un vai vispār rakstīt). Šai tēmai ir veltītas vairākas M. Birzes publikācijas, piemēram, “Kā Runcis kļuva par Runcē” (1996), kas apskata jaunbagātnieku negodīgumu, to atšķirības no padomju nomenklatūras pārstāvjiem, pārangliskošanās tendences utt. Svarīga ir arī M. Birzes “Atbilde Holmam” (1996), kurā rakstnieks daļēji izskaidro savu pielaidīgāko attieksmi pret Padomju Krieviju salīdzinājumā ar nacistisko Vāciju, ņemot vērā, ka M. Birzem bija darišana arī ar Latvijas PSR Valsts drošības komiteju. Publikācijā viņš piekrit, ka būtu vajadzīga “otra Nirnberga”⁴⁴, tomēr īsti necer, ka Eiropa un pasaule izprātis mazās Latvijas situāciju. Rietumi latviešus tikai mudina sadzīvot ar kaimiņu agresorvalsti, un M. Birzem joprojām bija sajūta, ka latvieši ir iebūvieši savā zemē.⁴⁵

“Kā pele pa graudam” (1999) M. Birze ievieša kādu nošķirumu. Šajā darbā viņš “dozētās patiesības literatūru” pretstatīja gan patiesajai,

gan elitārajai literatūrai, ko pirmo reizi pamatīgāk iepazīt izdevās tikai pēc PSRS sagrāves. Tikai tad kļuva iespējams iegūt priekšstatu par angļu, amerikāņu, franču, vācu un citu tautību literātiem, kuru darbi iepriekš vai nu nebija pieejami, vai bija izlasāmi “kontrabandas” ceļā.⁴⁶ Daudzi no šiem autoriem iepriekš vai nu tika pieskaitīti kapitālistiskajām valstīm, vai viņu darbi tika atmesti atpakaļ kā “formālistiski”, “tukši eksperimentāli” u. tml. 90. gados šādas literatūras tulkojumi pamazām kļuva pieejami. Tomēr drīz vien bija redzams, ka pieprasītāki par tulkoto klasiku ir tulkotie dektīvromāni, romantiskā literatūra, padomu grāmatas u. c. Agrāk gan klasiku, gan šāda veida literatūru izdeva valsts, tagad privātajiem izdevējiem bija pašiem jānodrošina peļņa, līdz ar to “augsto literatūru” nereti varēja atļauties izdot, vispirms publicējot, piemēram, daudzus lubu literatūras eksemplārus.⁴⁷ Sabiedrībā pieauga angļu valodas lietojums, paplašinājās starptautiskie sakari gan biznesā, gan izglītībā, gan politikā, un to jūt arī “Kā pele pa graudam” pragmatiskais un nesimpātiskais personāžs Pētersons: “Desmit gadus man skolā blato vienu, šodien pa gadu gribat iestāstīt citu. Kādēļ vēstures vietā man nemācīja angļu valodu? [..] Tagad ņem stundas par savu naudu. [..] Bez patiesības Latvija šitos gadus iztikusi – tā nekas, esmu uzaudzis, bet bez biznesa un benzīna nākošo gadu vis nesagaidīsim.”⁴⁸ Acimredzot Pētersons, tāpat kā visi, kažoka mešanu bija novērojis gan skolā, gan uzņēmējdarbībā, gan sadzīvē un ir neapmierināts, ka jau skolas gados viņam nav bijuši iedoti visi rīki, lai sasniegtu

⁴³ Birze, M. *Rozā zilonis*. Rīga: Liesma, 1974, 252. lpp.

⁴⁴ Liepiņš, J. Birzes atbilde Holmam. *Latvija Amerikā*, 2009, Nr. 46, 7. lpp.

⁴⁵ Birze, M. Vēsture diemžēl ir kā birža. *Literatūra un Māksla*, 1988, Nr. 27–28, 27. lpp.

⁴⁶ Piemēram, Džeimsa Džoisa (*James Joyce*) darbu lasīšanas vēsturi, arī M. Birzes kontekstā, var lasīt Sīgītas Ignatjevas promocijas darbā. Liepāja: Liepājas Universitāte, 2021, 86. lpp. http://www.bloomsday.lv/teksti/bloomsday.lv_ignatjeva.pdf [skatīts 20.11.2024.].

⁴⁷ Kļavis, A. *Avota laiks*. Rīga: Zvaigzne, 2021, 276.–277., 280., 314.–315. lpp. u. c.

⁴⁸ Birze, M. *Kā pele pa graudam*. Rīga: Preses nams, 1999, 157. lpp.

5 Miervaldis Birze pie Cēsu rehabilitācijas slimnīcas 2. nodaļas (bijusī vasarnīca "Villa Corola"), 1984. gads. No Cēsu Vēstures un mākslas muzeja krājuma. Avots: <https://www.la.lv/miervaldis-birze-musenu-overtetais-latviesu-hemingvejs>

6 Pēc Miervalža Birzes scenārija uzņemtās filmas "Diena bez vakara" (Rīgas kinostudija, 1962, režisors Māris Rudzītis) plakāts. <https://digitalbiblioteka.lv/?id=oai:the.european.library.DOM:46127&q=filma%20diena%20bez%20vakara&tab=2&of=1-4>

vēlamo turības līmeni, kas, viņaprāt, ir izglītības funkcija.

Noslēgumā var secināt, ka M. Birze ⁵ ieviesa jaunu nojēgumu, kas paralēli Ēzopa valodai var tikt izmantots, lai raksturotu Latvijas PSR literāro vidi. "Dozētās patiesības literatūra" drīzāk gan ir nevis opozicionāla prakse, bet sekas ilgstoši kultivētai ideoloģijai. Tās lietošana nebija neizbēgama, bet nepieciešama tad, ja gribēja būt Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedru skaitā, valdē u. c., ceļot uz citām valstīm, saņemt pagodinājumus, dažādas materiālas vai cita veida priekšrocības. Pāreju uz jauno iekārtu literatūrzinātniece Valija Ruņģe raksturoja kā "apjukuma jeb pēckomunisma fāzi", minēdama arī M. Birzes piemēru.⁴⁹ M. Birzi var dēvēt par angažētu rakstnieku, tomēr ar vairākām atrunām. Daudzi medicīnas tematikai veltītie stāsti, no kuriem spilgtākais ir "Smilšu pulkstenis" (literārajā versijā izdots papildināts filmas "Diena bez vakara" scenārijs) ⁶ un kuri vēsta par slimībām, atkarībām, nāvi, pieķeršanos un mīlestību, un kuri cilvēku dzīvē ieskatās drīzāk psiholoģiski nekā no politiskā rakursa, feļetoni un humoreskas, esejas un ceļojumu pieraksti bieži vien izrādās gana saistoši vēl 21. gs. pirmajā ceturtdaļā. M. Birze arī nebija iesaistīts tāda līmeņa darbībās kā, piemēram, odiozais Arvids Grigulis, pat ja reizēm var rasties iespaids, ka humorista naivums ir pietēlots vai izkalkulēts. M. Birze drīzāk priekšstatu par "dozētās patiesības literatūru" izmantoja, lai jaunatnei vai citiem interesentiem rādītu, "kā toreiz bija".

⁴⁹ Ruņģe, V. Apjukuma jeb pēckomunisma fāze latviešu literatūrā. *Karogs*, 1995, Nr. 11, no 166. lpp.

Avoti un literatūra

- Bakhtin, M. *Rabelais and His World*. Bloomington: Indiana University Press, 1984.
[B. a.] 10 jautājumi pirms rakstnieku kopsapulces. *Karogs*, 1994, Nr. 4.
- Bērsone, I. u. c. *Quid stas, transit hora!* Rīga: Medicīnas apgāds, 2012.
- Birze, M. Ar Triju Zvaigžņu ordeņa starojumu. Ordeņa virsnieks Miervaldis Birze. Autobiogrāfija, ne jau pirmā. *Latvijas Vēstnesis*, 1997, Nr. 150–151. www.vestnesis.lv/ta/id/44054 [skatīts 24.02.2024.].
- Birze, M. Cik cilvēkam ādu? *Atmoda*, 1990, Nr. 1.
- Birze, M. *Kā pele pa gaudam*. Rīga: Preses nams, 1999.
- Birze, M. No neliteratūras jāatbrīvojas. *Literatūra un Māksla*, 1990, Nr. 22.
- Birze, M. Par paaudzes mākslu? *Diena*, 1994, Nr. 168.
- Birze, M. *Pie "Melnā medņa"*. Rīga: Liesma, 1965.
- Birze, M. *Rozā zilonis*. Rīga: Liesma, 1974.
- Birze, M. *Smilšu pulkstenis*. Rīga: LVI, 1964.
- Birze, M. *Tai rudens vakarā*. Rīga: Liesma, 1974.
- Birze, M. *Trīspadsmit mēneši*. Rīga: Preses nams, 1996.
- Birze, M. Vēsture diemžēl ir kā birža. *Literatūra un Māksla*, 1988, Nr. 27–28.
- Birze, M. Visam savs laiks. *Karogs*, 1974, Nr. 3.
- Briede, I. Bērnības pusē. *Liesma*, 1986, Nr. 148.
- Čaklais, M. Vientulība praktiski nav iespējama. *Literatūra un Māksla Latvijā*, 2001, Nr. 12.
- Čaklā, I. Nesaķemmētas domas. *Karogs*, 1991, Nr. 7–8.
- Čākurs, J. Ieskats 80. gadu īspozā. *Karogs*, 1982, Nr. 2.
- Eglītis, A. Anšlavs Eglītis runā. *Tilts*, 1968, Nr. 94–95.
- Eversone, M. *Latvijas Padomju rakstnieku savienība: stratēģija, taktika un opozicionālas prakses (1940–1965):* promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023.
- Ignatjeva, S. Tulkojumstilistikas problēmu risinājumi pastišā un parodijā: Džeimsa Džoisa romāna "Uliss" tulkojums latviešu valodā. Liepāja: Liepājas Universitāte, 2021. http://www.bloomsday.lv/teksti/bloomsday.lv_ignatjeva.pdf [skatīts 20.11.2024.].
- Kļavis, A. *Avota laiks*. Rīga: Zvaigzne, 2021.
- Lapuķe, O. Saruna trīs stundu garumā. *Komunisti*, 1973, Nr. 72.
- Larson, K. *Truth Disguised as Lies: How Aesop's Life Shaped Russian Aesopian Literature (1884–1984)*. Eugene: University of Oregon, 2021.
- Lešinska, I. Atzišanās dzīvē. *Rīgas Laiks*, 1997, Nr. 8. <https://www.rigaslaiks.lv/rigas-laiks-25-gados/atzisanas-dzive-19605> [skatīts 24.02.2024.].
- Liepiņš, J. Birzes atbilde Holmam. *Latvija Amerikā*, 2009, Nr. 46.
- Melnis, V. Kad kritika sajauc diagnozi. *Cīņa*, 1963, Nr. 96.
- Pīlādzis, M. Atrast pareizo intonāciju. *Literatūra. Māksla. Mēs*, 1996, Nr. 12.
- Ruņģe, V. Apjukuma jeb pēckomunisma fāze latviešu literatūrā. *Karogs*, 1995, Nr. 11.
- Sarma, D. Katra jaunieša svētki. *Oktobra Karogs*, 1967, Nr. 33.
- Sokolova, I. *Miervaldis Birze*. Rīga: Zinātne, 2001.
- Šekspīrs, V. *Karalis Līrs*. Raiņa tulkojums. Rīga: Zinātne, 1989.
- Terzena, D. Gaujmalas savrupnieks. *Lauku Avīze*, 1996, Nr. 23.